

Herman E. Daly og basisindkomst/borgerløn

En fortælling om social retfærdighed i et dynamisk ligevægtssamfund: En analyse af Herman E. Dalys økologisk-økonomiske paradigme

Uddrag af bogen: Erik Christensen: "Borgerløn. Fortællinger om en politisk idé." Hovedland 2000. s. 89-116.

Erik Christensen

En økologisk-økonomisk pioner

Den amerikanske økonom Herman E. Daly (f. 1938) er en af de centrale paradigmeskabere i den nye økologiske økonomi, som er vokset frem i de sidste 20 år. Daly var i en årrække fra slutningen af 1960'erne økonomiprofessor ved Louisiana State University i USA, fra 1988-94 fungerede han som seniorøkonom i Verdensbanken og i dag er han professor i økonomi ved universitetet i Maryland, USA.

Når man så klart kan udpege Daly som paradigmeskaber for den nye ligevægtsøkonomi hænger det sammen med, at han allerede i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne med udsigten til de store globale økologiske problemer fremlagde skitser til en nyorientering af den økonomiske teori, der byggede på ændrede baggrundsopfattelser af både menneske og natur.

Grundtrækkene til det nye paradigme kan ses i hans første tidsskriftsartikel i 1968 («On Economics as a Life Science»), og hans første bog om ligevægtsøkonomi i 1973 («Toward a Steady State Economy»). Paradigmet blev i de følgende år videreudviklet i flere bøger og tidsskriftartikler. I en større bog skrevet sammen med teologen John B. Cobb Jr. i 1990 («For The Common Good», oversat til dansk »Det fælles bedste«, 1991) og i hans seneste bog i 1996 («Beyond Growth»,

oversat til dansk »Efter væksten«, 1997) har han givet sit paradigme en mere videnskabsteoretisk dimension igennem en omfattende kritik af den dominerende neo-klassiske vækstøkonomis paradigme og i den seneste bog udviklet en teori om en bæredygtig udviklingsøkonomi.

Sammenhængen mellem ligevægtsøkonomi og garanteret minimumsindkomst

Det nye ved Daly er, at han på det idémæssige plan argumenterer for, at forestillingen om en bæredygtig udvikling må erstatte forestillingen om økonomisk vækst som overordnet samfundsmæssig målsætning. Med sin idé om en dynamisk ligevægtsøkonomi forsøger Daly at forene tre forskellige politiske mål: Bæredygtighed, retfærdighed og effektivitet.

Ifølge Daly er der tre grundproblemer i en økonomi: 1. Et bæredygtighedsproblem, 2. Et retfærdighedsproblem og 3. Et effektivitetsproblem (Daly 1992).

1. Bæredygtighedsproblemet er et omfangsproblem og vedrører, hvor stort det økonomiske system kan være i forhold til det omgivende økologiske system. Det anerkendes ikke i den etablerede økonomi som et økonomisk problem, fordi man ikke opererer med forestillingen om »en fuld verden«, dvs. med det økologiske system som et lukket system. Bæredygtighedsproblemet kan ikke løses af markedet alene, men er et politisk problem.
2. Retfærdighedsproblemet er et spørgsmål om, hvorledes man laver en retfærdig fordeling mellem forskellige indkomstmodtagere og generationer. Det er markedet heller ikke i stand til at løse, men det må løses politisk ud fra idéer om retfærdighed og tilstrækkelighed.
3. Effektivitetsproblemet er et allokeringssproblem og er et spørgsmål om, hvorledes man laver en effektiv allokering mellem produktionsfaktorerne. Det kan løses af markedet, der er en meget effektiv mekanisme til at fremskaffe den nødvendige information og det nødvendige initiativ.

I den økonomiske teori har man anerkendt, at der eksisterer både et effektivitetsproblem og et retfærdighedsproblem, men man har ikke anerkendt bæredygtighedsproblemet. Dalys nydannelse er, at disse tre mål kræver tre uafhængige politiske redskaber og at bæredygtighedsproblemet og retfærdighedsproblemet må løses politisk, mens effektivitetsproblemet kan løses af markedet.

I vækstøkonomien forsøger man at forholde sig til alle tre problemer igennem en markedstænkning. Man opstiller ikke klare politiske grænser for omfang og normer for fordeling, men lader markedet udvikle sig anarkistisk, for efterfølgende at forsøge at afbøde markedets negative effekter på miljøet og fordelingen. Det er billedet af et reaktivt politisk system, som først efterfølgende reagerer på markedets funktionsmåde.

Heroverfor opstiller Daly et aktivt, præventivt politisk system, der klart stiller grænser for omfang og fordeling for at få markedet til at fungere bedre.

Daly forestiller sig retfærdighedsproblemet løst ved etablering af en ny fordelingsinstitution, der sikrer en garanteret minimumsindkomst og opererer med maksimumsindkomster.

Definition på en ligevægtsøkonomi

Dalys begreb for en ligevægtsøkonomi er et fysisk begreb. Det er en økonomi med konstant lager (»stocks«) af mennesker, produkter skabt af mennesker (fysisk rigdom) opretholdt på et ønsket valgt niveau med den mindst mulige gennemstrømning af stof og energi (»flow«) for at opretholde den valgte lagerbestand (»stock«) af mennesker og produkter.

Det, der sker ved en almindelig økonomisk vækstproces, er, at man forsøger at øge nyten ved både at øge gennemstrømningen og lageret. Men forsøget på at maksimere nyten i en ligevægtsøkonomi skal ske inden for en valgt lagerbestand, hvor man igennem teknologisk udvikling er i stand til at forøge vedligeholdelseeffektiviteten ved at stræbe efter at minimere gennemstrømningen.

En ligevægtsøkonomi kræver derfor andre institutionelle strukturer end en vækstøkonomi for at målsætningerne om bæredygtighed, behovstilfredsstillelse og retfærdighed kan opfyldes. Der må etableres:

1. En institution for stabilisering af kapitalbeholdningen,
2. En institution til stabilisering af be- folkningstallet og
3. En fordelingsinstitution, der begrænser uligheden.

Bæredygtighed opnås kun, hvis der politisk sættes grænser for den gennemstrømning af stof og energi, som går fra naturen ind i det økonomiske system, således at kapitalbeholdningen kan stabiliseres. Politisk må man vælge, på hvilket niveau samfundets kapitalformue (»stocks«) skal befinde sig i en ligevægt. Det sker ved at opstille nogle politiske kvoter for benyttelsen af forskellige naturressourcer. Herefter overlades det til markedet nærmere at fordele de kvoter af stof og energi, det politiske system har bestemt sig for at bruge.

Men herudover foreslår Daly også etablering af en befolkningsinstitution, der kan sikre at befolkningstallet stabiliseres ved udstedelsen af omsættelige fødselstilladelser.

Og skabelsen af en retfærdighed kan heller ikke skabes af markedet, men må skabes igennem opstilling af politiske normer for minimumsindkomster samtidig med maksimumsgrænser for formuer.

»Distributional justice, ecological balance, and populations restriction are matters that are too important to be left to determination by a market, that is simply unable to take conscious account of such costs because the costs are usually not obvious, are delayed, and do not fall mainly on the decisionmaker. They involve time horizons and interdependence horizons beyond those of rational individuals acting independently.« (Daly 1977:89).

Sammenhængen mellem bæredygtighed og retfærdighed

For Daly hænger de tre institutioner sammen. Ressourcekvoteinstitutionen kan ikke tænkes, uden at man samtidig laver en komplementær fordelingsinstitution. I sig selv vil en ressourcekvoteinstitution skærpe konflikten mellem arbejde og kapital. Og en fordelingsinstitution kræver en begrænsning af befolkningen.

Generelt kan man sige, at fordelingsproblemets stigende betydning er tæt og logisk kædet sammen med forsøget på løsning af vækstproblemet. »Vi kan ikke foretage en omlægning fra vækst til dynamisk ligevægt uden netop at begrænse uligheden«. (Daly 1997:307). Og betragtninger omkring en minimumsindkomst må nødvendigvis hænge sammen med parallelle forestillinger om en

maksimumsindkomst: »I en ligevægtsøkonomi må de fattige blive fattigere, hvis de rige bliver rigere ikke blot relativt, men også absolut.« (Ibid:295).

Vækst kan betragtes som et forsøg på at skjule og undlade at tage fordelingsproblemet alvorligt. Eller man kan også sige, at man forsøger at komme ud af fordelingsproblemet og fordelingskampen på en let måde igennem vækst. Hvis alle blot kan få lidt mere, gør det ikke noget, at uligheden bliver opretholdt.

Dalys tanke om en garanteret mindsteindkomst hænger tæt sammen med hans syn på retfærdigheden som et andet og højere mål end ligheden. En ubegrænset ulighed er uacceptabel. Den vil betyde, at samfundet vil miste sin sammenhængskraft, men en fuldstændig lighed er heller ikke ønskelig, men tyrannisk, da mennesker faktisk er forskellige. Man må have en begrænset ulighed, en ulighed, der er retfærdig, og det sikrer en garanteret mindsteindkomst. »The goal for an economics of community is not equality, but limited inequality. Complete equality is the collectivist denial of true differences in community. Unlimited inequality is the individualists denial of the interdependence and true solidarity in community.« (Daly 1990:331).

Det er også et tegn på, at fællesskabsøkonomien er et forsøg på at skabe en ny økonomi mellem den liberale og den socialistiske.

Hvordan skal man fortolke Dalys tre institutioner? Daly siger, at de egentlig er konservative: »These institutions build on the existing bases of pricesystem and private property and are thus fundamentally conservative« (Daly 1977:51). Men omvendt kan man også sige, at med hans politisk bestemte grænser for omfang og indkomst, sætter han nogle nye grænser for markedet, som har fået nogle til at se ligevægtsøkonomien som et planøkonomisk system. Daly siger selv, at det hverken er kapitalistisk eller socialistisk, men ser det som en tredje model. Både kapitalismen og socialismen har været enige om betydningen af vækst.

Det er institutioner, der nemlig tillader at skabe en stabilitet på makroplanet, og samtidig er åbne over for en variabilitet på mikroplanet. Ved at opstille grænser og kontrol på makroplanet kan man netop skabe et rum for ubestemthed, nyskabelse og frihed for de enkelte individer på mikroplan. Der kan man med rette sige, at ligevægtsøkonomien er en dynamisk økonomi, fordi muligheden for

variation og fornyelse egentlig bliver større end i en vækstøkonomi. Med vækst bliver en del af forandringen rent kvantitativ, mens forandring i en ligevægtsøkonomi i højere grad er tvunget til at være kvalitativ.

Daly understreger også sammenhængen mellem institutionelle ændringer og holdningsændringer. I sig selv kan disse tre institutioner ikke skabe en ligevægtsøkonomi. Der må også holdningsændringer til (»moral growth«). »Institutional change are necessary but insufficient. Moral growth is also necessary but insufficient. Both together are necessary and sufficient, but the institutional changes are relatively minor compared to the required change in values«. (Ibid:75). Dalys mere konkrete tanker om en garanteret mindsteindkomst:

»A Positive Income Tax«

Daly har i bogen »For The Common Good« (1990) gjort sig nogle mere konkrete tanker om arbejdets rolle i fremtidens samfund og om udformningen af en minimumsindkomst.

Generelt vender han sig, ligesom marxister har gjort det, imod en total varegørelse (»commodification«) af arbejdskraften. »An Economics for community supports this resistance to the commodification of labor.« (Ibid:299). Men han ser også en fællesinteresse mellem kapital og arbejde i et velfungerende erhvervsliv. Derfor foreslår han en ændring af ejendomsforholdene og en vidtgående demokratisering af økonomien, således at denne fællesinteresse kan udvikles yderligere.

»It is our conviction that for the sake both of workers and the whole national community, worker ownership in combination with participation in the making of decisions should become the basic form of business in the future.« (Ibid:303).

Alle skal som tidligere fremhævet sikres en vis minimumsindkomst. Det forstår Daly således, at ingen af samfundet skal kunne tvinges til at lave et stykke arbejde, som de finder upassende, samtidig med at alle skal gives mulighed for at få et lønarbejde.

»A community should not force on its members work they consider demeaning or acutely unpleasant. On the other hand, a community should offer to all its members who desire it an opportunity for some kind of useful work at some wage. In this sense, the government should be the

employer of last resort. No one who is willing and physically able to work should be refused the opportunity« (ibid:313).

Konkret fremsætter Daly et forslag til, hvorledes et skatte- og tilskudssystem kunne opfylde disse overordnede målsætninger. Her tilslutter han sig tanker om en negativ indkomstskat, således som de i USA tidligt har været fremført af George Stiegler (1946) og Milton Friedman (1962) med en række modifikationer, bl.a. med beskatning af kapitalgevinster, således at »income for each year include the increased value assets during that year«, hvorfor han benævner sit skatteforslag »The Positive Income Tax«. Hans generelle krav til et skattesystem er:

»A preferred system should: 1. require that the truly basic needs of all be met. 2. be simple and inexpensive to implement. 3. require a minimum of information from recipients and impose a minimum of special conditions upon them, and 4. provide strong incentive to work.« (Ibid:316).

Han gennemgår alle de mere konkrete tekniske og politiske indvendinger imod et sådant system og indrømmer, at en række af disse delvis kan have noget på sig. Man kan selvfølgelig ikke ændre et skattesystem med et hug, og siger også om sig selv: »We are not utopian and do not expect a perfect tax system« (ibid:323). Alligevel er det vigtigt at opstille et mere logisk og konsistent system, der er ledt af nogle klare overordnede politiske målsætninger.

Dalys fortælling om den økonomiske videnskabskrise

For Daly har al videnskab en betydning for den måde, vi orienterer os og handler på i virkeligheden. Den skaber synsvinkler, briller og retfærdiggørelser af vores handlinger. Videnskab er en vigtig del af den samfundsmæssige problemløsning (Daly 1991:148).

Videnskab består altid af en abstraktionsproces, hvor man med bestemte metaforer fremhæver bestemte dele af virkeligheden. Daly beskriver det således: »For at forklare empiriske fænomener var det nødvendigt at udvikle modeller, der simplificerede virkeligheden, således at de grundlæggende træk ved den blev fremhævet.« (Ibid:40). Spørgsmålet er »om abstraktionerne er nyttige, altså om de vender opmærksomheden og energien i de bedst mulige retninger ved

udformningen af økonomisk politik og praksis« (ibid:133). Forskellige metaforer peger altså på forskellige problemer.

Dalys videnskabsteoretiske bestræbelse består i at indrette sine abstraktioner efter det, han kalder »den virkelige verdens behov« (ibid:33). Man kan aldrig undlade at abstrahere og skabe metaforer. Man skal blot vælge nogle bedre metaforer og være klar over, at de aldrig giver os det helt rigtige billede af virkeligheden: »Dette vil ikke gøre en ende på abstraktionerne eftersom alle tanker er abstraktioner, men det vil give os grundlag for at vælge nogle bedre abstraktioner, og for konstant at holde os de elementer, der abstraheres fra, for øje.« (Ibid:33). Det gale ved de nuværende metaforer og grundbegreber i økonomien er, at de får os til at overse væsentlige ting i virkeligheden. De får os ikke til at se farerne, og de får os til at overse både problemer og eventuelle løsninger på vores problemer.

Vi befinder os i dag i en situation, hvor kendsgerningerne er blevet »vilde og uregerlige« (ibid:13-15) i forhold til de »tankeløse økonomiske dogmer«, som Daly siger. Beretningerne om ozonlaget, klimaforandringer og biodiversitet betyder, at økonomer radikalt må skifte briller, så de forholder sig til virkeligheden.

Daly tilslutter sig Victor Furkiss' beskrivelse af verdenssituationen: »Vi står over for at bryde de fire positive feedback-løkker, som verdenssamfundet er låst fast i og som virker destruktivt selvforstærkende: Den økonomiske vækst virker selvforstærkende, befolkningsvæksten virker selvforstærkende, den teknologiske forandring virker selvforstærkende, og indkomstuligheden, der synes at være selvopretholdende og have en tendens til at forøge væksten inden for de tre andre områder. Den økologiske humanisme må skabe en økonomi, hvori økonomisk vækst og befolkningsvækst standses, teknologien bringes under kontrol og de store indkomstuligheder fjernes.« (Ibid:35).

Fortællingen om at tage fejl af kortet og virkeligheden: »Den malplacerede konkretions fejl«

På det videnskabsteoretiske plan lægger Dalys analyse op til at tegne følgende billede på den økonomiske videnskabs krise: Den befinder sig i samme ulykkelige situation som den terrænløber, der er faret vild og nu tror mere på sit kort over terrænet end på, hvad han ser i virkeligheden.

Fra den engelske filosof Alfred North Whitehead (1861-1947) henter Daly begrebet »den malplacerede konkretions fejl«. Denne fejlslutning går ud på, at man tager fejl af abstraktioner af virkeligheden og virkeligheden selv, kortet af virkeligheden og virkeligheden selv. Mange forskere har svært ved at skelne mellem abstraktionerne af virkeligheden og virkeligheden selv. Man kommer til at tillægge abstraktionerne større værdi end virkeligheden selv.

Daly udtrykker det således: »Abstraktioner, der accepteres af alle inden for faget, betragtes som selve virkeligheden« (ibid:49). »De kendsgerninger, der ikke har passet til teorierne, er stort set blevet ignoreret« (ibid:45). Den mest udbredte og grundlæggende form for malplacerende konkretion i vores samfund generelt og i den økonomiske videnskab specielt er det, der er blevet kaldt »pengefetichismen« (ibid:52).

Den består i at tage egenskaberne fra det abstrakte symbol på og målestok for bytteværdier, pengene, og derpå anvende dem på den konkrete brugsværdi, varerne i sig selv. Man antager uden videre, at hvad der gælder for bytteværdistrømmen (cirkulation) også gælder for ændringer i de fysiske brugsværdier. Man kan ikke se forskel på symbolerne og det, de symboliserer. Man tror, at hvis pengene kan flyde rundt i et cirkulært kredsløb, kan de fysiske varer også gøre det lige så ubesværet. Man tror, at hvis pengene kan vokse med renters rente, så kan realværdien og den fysiske vækst også gøre det samme. Man tror til sidst, at kortet af virkeligheden er den rigtige og eneste virkelighed, og ikke blot en type (blandt mange typer) af kort af virkeligheden. Og det kan ende med, at man tvangsmæssigt prøver at indrette virkeligheden efter et bestemt kort af virkeligheden. En sådan tro og adfærdsmønster synes mange økonomer og politikere at have.

Store dele af den økonomiske videnskab vil gerne være redskab for konstruktion af en bestemt politisk verden, i stedet for at være optaget af at udforme stadig nye kort af virkeligheden, der kan afsløre virkelighedens mangfoldighed og være med til at løse problemer på nye måder.

Daly kalder det »deduktionens herredømme« (ibid:53), hvor der er en tendens til at »vurdere teori højere end kendsgerninger«. Man forsøger ikke at omvurdere teorien efter kendsgerningerne, men at »omvurdere kendsgerningerne, så de svarer til teorien«. (Ibid:53).

Daly betragter det egentlig som en slags afgudsdyrkelse, »at vi fortsætter med at forveksle symbolet med den symboliserede virkelighed. Selv efter at symbolet er blevet en grov forvanskning af virkeligheden, fortsætter vi med at tilbede det« (Daly 1997:317). Store dele af den videnskabelige verden har været med til at befordre pengefetichismen og magttilbedelsen. Daly mener f.eks. »at den neo-klassiske økonomi har haft en negativ effekt, »fordi den modarbejder den sande forståelse af menneskets vilkår og styrer menneskenes arbejde i forkerte retninger.« (Daly 1991:149).

En årsag til den malplacerede konkretion er »fag-gudedyrkelsen«, som er den dominerende »religion« på universiteterne og skyldes den disciplinære organisering af viden. Det fører ofte til en overdreven abstraktion. Daly er meget kritisk over for universiteterne: »Jo mere succesrige og eksklusive de disciplinære målsætninger er, jo mindre bidrager de pågældende discipliner til ægte forståelse.« (Ibid:145). Det er nogle få aspekter, de enkelte fag studerer adskilt, og de glemmer så resten, som de har abstraheret fra. Alternativet er udvikling af en helhedsorienteret tænkning »i fællesskabets tjeneste« (ibid:141). De før omtalte »uregerlige kendsgerninger« går netop på tværs af faggrænser, hvorfor Dalys projekt er at »overskride disciplinens grænser og anvende begreber fra biologi, historie, filosofi, fysik og teologi« og herudfra at »rekonstruere« teorien.

Ifølge Daly lever man altid i den fare at falde for den malplacerede konkretion. Men man kan minimere den ved: 1. Altid at vise tilbage til det konkrete. 2. Og altid at huske at tage alle Aristoteles' fire årsagskategorier i betragtning, ikke mindst den finale. Og det er det, Daly forsøger at gøre.

Grundmetaforerne i de gamle opfattelser af økonomi og i den nye økologiske økonomi

Et element i Dalys arbejde med at udvikle et nyt paradigme om ligevægtsøkonomi har været en bevidstgørelse og kritik af de fortællinger og metaforer, der ligger i den økonomiske videnskabs dominerende skoler.

Fra »Krematistik« til »Økonomia«

Økonomi har sin oprindelse i det græske ord for hus »oikos« og betød at holde hus med sine ressourcer. Det blev for Aristoteles set som en del af samfundslivet og vævet tæt sammen med etik og politik i skabelsen af det gode samfund.

I sin rekonstruktion af den økonomiske videnskab gør Daly brug af Aristoteles' skelnen mellem »økonomia« og »krematistik«. Krematistik vedrører »den gren af den politiske økonomi, der beskæftiger sig med manipulation af ejendom og formue med henblik på at maksimere den kortsigtede penge/bytteværdi for ejeren.« (Daly 1991:159). Heroverfor har man en »økonomia« som er »den ledelse af en husholdning, der sigter på at forøge brugsværdien for alle husholdningens medlemmer i det lange løb.«

Det er et eksempel på to metaforer, som Daly henter fra den økonomiske teorihistorie og bruger i opbygningen af en ny type ligevægtsøkonomi. Han beskriver således opgøret med vækstøkonomien som en slags genskabelse af det aristoteliske paradigme, en »perspektivforskydning fra krematistik til økonomia« (ibid:167). Den ene beskæftiger sig med bytteværdi på kort sigt, den anden med brugsværdi på langt sigt. Den ene »løsriver markedet fra samfundet og søger ubegrænset vækst« (ibid:180), den anden betragter markedet i lyset af samfundets behov.

Men Daly henter ikke kun inspiration fra den gamle græske økonomiske tænkning, men også fra Biblen. Generelt mener han, man skal være forsigtig med at bruge religionen og Biblen til at legitimere økonomiske principper. Et princip, mener han dog, gælder for alle økonomier: »Den begrænsede uligheds princip«. »Du må ikke lade ubegrænset ulighed herske i fordelingen af den private ejendomsret« (Daly 1997:299). Dette gamle bibelske princip er udtryk for en tilstrækkelighedsfilosofi.

Vi har i den moderne økonomi behov for at institutionalisere et sådant princip efter Dalys opfattelse. Den moderne lighedsdebat har været uheldigt polariseret. På den ene fløj har man kæmpet for fuldstændig lighed, og på den anden fløj har man kæmpet for retten til ubegrænset ulighed. Der er behov for at gå fra en ubegrænset ulighed til en begrænset ulighed. Derfor er Daly optaget af

fordelingsretfærdigheden, og foreslår konkret i USA, at forskellen mellem maksimumsindkomsten og minimumsindkomsten højst må være ti gange.

Mange i det moderne samfund glemmer ligeledes, at forestillingen om en vækstøkonomi historisk set er undtagelsen, og ligevægtstilstanden er det normale. »Historisk set er den dynamiske ligevægtstilstand det normale, mens væksten er en afvigelse.« (Ibid:312).

Fra »maskin«-metaforen til »stofskifte«-metaforen

Efter det naturvidenskabelige gennembrud i forbindelse med den industrielle revolution stod fysikken som prototypen på, hvad videnskab var. Det skete også for den økonomiske videnskab, hvor mekanik og matematik blev betragtet som både forbillede og som væsentlige redskaber. Samfundsøkonomien blev set som en stor »samfundsmaskine«. Nogle har talt om fremkomsten af et »newtonsk paradigme« i økonomien. Økonomien blev set som et lukket system, der blev bevæget af uafhængige udefrakommende faktorer. Systemet var selvregulerende og bevægede sig mod en bestemt forudsigelig ligevægt. Subjekt og objekt var klart adskilt og de økonomiske begivenheder blev set som uafhængige af iagttageren. Kortfattet og symbolsk talte den berømte engelske økonom W. Stanley Jevons (1835-82) om økonomien som »mekanikken af nytte og egeninteresse«.

Da økonomien blev etableret som selvstændig videnskab blev opfattelsen af økonomi som menneskets materielle produktion så at sige »løftet ud« af samfundet og naturen. Man satte natur og samfund som faste størrelser, »alt andet lige«, og koncentrerede sig herefter om at rendyrke modeller for at forstå og forklare den økonomiske fordeling og vækst i et samfund.

Den nye grundmetafor for økonomien havde både ulemper og fordele. Daly ser ikke ensidigt på de negative sider, men ser også en frigørende effekt i den nye model i den samfundsmæssige situation, man stod i på det tidspunkt: »Økonomien har bidraget til at frigøre menneskene fra den hierarkiske myndighedsstruktur, samt skaffe dem flere varer og tjenesteydelser«. (Daly 1991:19). Daly har altså også øje for markedssamfundets frigørende effekter i en bestemt historisk kontekst.

I det højtudviklede samfund med store miljøproblemer er »maskinmetaforen« imidlertid uhensigtsmæssig, hvis den økonomiske videnskab skal være med til at begrebsliggøre og løse

væsentlige samfundsmæssige problemer. Over for »maskinmetafor« stiller Daly en »organisme- eller livsmetafor« (Daly 1968). For ham er lighederne mellem biologi og økonomi vigtige og store. Den økonomiske proces kan med fordel sammenlignes med stofskifteprocessens genopbygning og nedbrydning af stoffer, og man kan med fordel tale om både et »steady state« og et evolutionært aspekt i biologien og økonomien. Målet er at bevare livet, og fysisk vækst er kun formålstjenlig til en vis grænse. En forøgelse af gennemstrømningen af stof og energi kan aldrig blive et mål i sig selv, fordi det endelige fysiske output af den økonomiske proces er affald, og det er der ingen fornuft i at maksimere.

Forskellen på penge- og realøkonomi: Cirkulær strøm af bytteværdier og lineær strøm af stof/energi

For Daly er det grundlæggende at skelne mellem en pengeøkonomi (bestående af bytteværdier) og en realøkonomi (bestående af brugsværdier) og sprænge den snævre »maskin-metafor«, som netop er opstået ved at se bort fra realøkonomien og kun se på pengeøkonomien. Den økonomiske proces er en dobbeltproces. Den består af en cirkulær strøm af bytteværdier, der er koblet på en lineær fysisk strøm af stof-energi, som ikke er cirkulær. Begge disse processer relaterer til hinanden og kan ikke reduceres til hinanden. De to begreber for økonomi (brugs- og bytteværdi) er begge abstraktioner fra den samme virkelighed og fortæller forskellige ting.

Hvis man ser økonomi som spørgsmålet om pengeværdiernes cirkulation og ser bort fra økonomiens fysisk-økologiske side, ignorerer man visse problemstillinger. Hvis man inddrager den fysisk-økologiske side, melder der sig andre spørgsmål.

Den økonomiske proces som en fysisk-økonomisk proces kan beskrives som en proces, hvor stof/energi ændrer tilstandsform fra en tilstand af lav entropi til en tilstand af højere entropi. Det, der sker i den økonomiske proces, er, at mængden af fri energi bliver forvandlet til en mængde af mindre fri, bundet energi, dvs. entropien bliver forøget. Entropibetragtningen betyder, at man må tænke på knaphed på en helt ny måde i økonomien. I den etablerede økonomi opererer man kun med et relativt knaphedsbegreb, hvor entropisynsvinklen lægger op til en absolut knaphedsbetragtning.

Hvis man lægger vægt på den fysiske side, er man opmærksom på de fysiske grænser for økonomien. Omvendt hvis man nedtoner den fysiske side, ser man ikke grænser for økonomiens omfang og ser BNP som mål for velstand. Og hvis man ser fysiske grænser for vækst, bliver man også opmærksom på fordelingsproblemerne i forbindelse med den økonomiske proces, hvorimod fordelingsproblemet bliver mindre vigtigt, hvis man tror på ubegrænset vækst.

Fra tom-verdens-økonomi til fuld-verdens-økonomi: Mellem »cowboy«- og »rummands«-økonomien:

»Elefant i en porcelænsbutik« – økonomier

Daly opstiller andre grundlæggende modeller (metaforer) for synet på økonomi: 1. På den ene side »en tomverdens-økonomi«, hvor input og output til og fra økonomien kan være ubegrænset, hvor økonomien er en kasse, der svæver i det uendelige rum. 2. På den anden side en »fuld-verdensøkonomi«, hvor input og output i stigende grad begrænses af nedslidning og forurening af et begrænset miljø, en model hvor økonomien ses som et delsystem, der er begrænset af et endeligt økosystem, en kasse der befinder sig inden for en større kasse.

Daly bruger Kenneth Bouldings billeder med »cowboy«-økonomien og »rummands«-økonomien og arbejder videre med billeddannelsen: »Vi er ikke cowboys, fordi den eksisterende økonomis volumen langt fra er ubetydelig i forhold til vores miljø. Men vi er heller ikke rummænd, fordi det enorme antal materie/energi-transformationer i økosystemet ikke er underlagt menneskelig kontrol, hverken gennem prisme-kontrol eller central planlægning.«

Daly mener altså, at vi befinder os i en mellemtilstand: »Mellem cowboy- og rummandsøkonomierne findes der en hel række »elefant-i-en-porcelænsbutik-økonomier«, hvor størrelsesordenen er af stor betydning.« (Daly 1997:90).

Et eksempel fra det virkelige liv på metaforers betydning

Daly fortæller i sin sidste bog en lille historie, der viser, hvor meget de grundlæggende billeder og metaforer betyder i videnskabeligt arbejde. De er styrende både for intellekt og følelser.

Da Daly præsenterede de to modeller (tom/fuld-verden) på en økonomikonference i Verdensbanken, var den spontane reaktion fra bankens cheføkonom Lawrence H. Summer på billedet af »fuld-verdens-økonomien«, som model for den moderne verdensøkonomi: »Sådan skal man ikke se på det!« (Ibid:17).

Daly havde præsenteret en ny synsgestalt (jf. Kuhns tale om syns-gestalter på grundlag af Hanssons analyse, hvor kaniner kan ses som ænder, eller fugle som antiloper) for økonomien med sin »fuld-verdens«-model, som anfægtede det gamle synsgestalt, og det skabte voldsomme følelsesmæssige reaktioner fra den gamle verdens billedmagere: Sådan skal man ikke se på verden!

Det er ligesom en person, der ser på C. C. Fields berømte billede fra 1915, der indeholder to kvinder, hvor én siger, at han kan se en ung kvinde og argumenterer for, at vi i fremtiden især skal fokusere på hende, og en af de gamle »billedmagere« skriger, at sådan kan man ikke se på det billede. For ham indeholder det kun et billede af en gammel kone.

Figur 5. C.C. Fields kvinde-billeder: Den unge og den gamle kvinde.

Figur 5. C.C. Fields kvinde-billeder: Den unge og den gamle kvinde.

Forskellen på Daly og Summer er, at Daly kan se begge billeders positive og negative funktioner, mens Summer påstår, at hans synsvinkel repræsenterer det eneste, rigtige billede af verden. Et eksempel på »malplaceret konkretion«. Man insisterer på, at kortet af virkeligheden repræsenterer virkeligheden.

Episoden illustrerer Gouldners påpejning af, at forskere meget tit reagerer imod en ny teori eller model, fordi de intuitivt føler, de er uenige med dens baggrundsantagelser. Alle videnskabelige teorier er båret af følelsesmæssig konservatisme omkring teoriernes baggrundsantagelser, fordi alle samfundsteorier også implicit er personlige og politiske teorier, som Gouldner gør opmærksom på.

Fra markedsøkonomi til fællesskabets økonomi

Et af de store problemer efter Dalys opfattelse er en manglende bevidsthed om, hvad et marked er, og hvad et marked skal løse. Markedet er uden tvivl en meget effektiv institution til at fordele ressourcerne igennem konkurrence og profit. Men markedet er altid en historisk politisk konstrueret institution. Og i dag gælder det om at omkonstruere markedet, at skabe nogle andre rammer for det, så det bliver bedre til at løse de påtrængende miljømæssige og sociale problemer.

Hvis markedet får lov til at virke i sig selv uden bevidst skabte politiske rammer, har det nogle svagheder og tendenser til at ophæve sig selv. Det vil skabe nogle eksternaliteter, det har tendens til at skabe monopoler og vil desuden tendere imod at ødelægge samfundsmoralen.

Markedet er ifølge Daly i virkeligheden kun rigtig godt til at løse allokeringproblemet ved at fremskaffe nødvendig information og det nødvendige initiativ. Men markedet kan ikke løse det, Daly kalder omfangsproblemet, dvs. sætte grænser for den samlede økonomis størrelse i forhold til det økologiske system eller klare indkomstfordelingsproblemet, sikre en retfærdig fordeling. Det er ligesom omfangsproblemet et politisk problem.

For Daly er det helt centralt, at »Markedet ikke er hele samfundet, og det rette instrument til gennemførelsen af samfundets målsætninger« (Daly 1991:27). Daly vil ikke alene skelne mellem kapitalistiske og socialistiske økonomier, men taler om en tredje model, som han mener eksisterer mellem de to systemer. Den betegner han som en »fællesskabsøkonomi« i modsætning til en ren markedsøkonomi.

I hans opfattelse af »fællesskabsøkonomi« ligger ikke en fornægtelse eller ophævelse af markedet, således som mange marxister har foreslået. Han taler tværtimod om, »at markedsanalysen kan fortsat spille en særdeles vigtig rolle inden for en kontekst, der anskuer det som økonomiens formål

at tjene samfundet.« (Ibid:33). Samfundet skal med andre ord ikke tjene markedet, men markedet skal tjene samfundets klart opstillede politiske målsætninger. Der er sket det, at »fællesskabet er netop den side af virkeligheden, der mest vedholdende er blevet abstraheret fra i den moderne økonomi«, og Dalys mål er at lave en ny metafor, en ny model for denne del af virkeligheden. Han taler derfor om at »genindsætte denne afgørende side af virkeligheden« (ibid:58).

Med nogle andre udtryk kan man sige, at det Daly gør er, at han dekonstruerer markedsbegrebet og rekonstruerer det i en ny kontekst. Han kaster det ikke bort, men giver det en anden ramme at fungere i. Det er den kreative teoretiker, som analytisk kan skille begreberne ad og bagefter samle dem og opbygge et nyt begrebsapparat.

Med industrialismens og kapitalismens fremkomst skete et opbrud i de tidligere sociale strukturer, og de nye økonomiske forestillinger, som da opstod, var også et led i konstruktionen af en ny social virkelighed. Daly beskriver kortfattet denne reduktionsproces med henvisning til Karl Polanyis (1957) analyse. »Jorden blev løsrevet fra naturens totalitet og behandlet som en handelsvare. Arbejdstiden eller arbejdet blev løsrevet fra livet og behandlet som en vare, der kunne vurderes og udveksles alt efter udbud og efterspørgsel. Kapitalen blev løsrevet fra den sociale arv og blev ikke længere behandlet som en kollektiv fædrearv, men som en kilde til arbejdsfri indtægt for individer, der kunne udveksles med andre værdier.« (Ibid:78).

Ligevægtsøkonomi-paradigmet set i forhold til vækst-økonomi-paradigmet

For Daly er økonomi ikke et mål i sig selv, men et middel til realisering af det samfundsmæssige fællesskab, derfor betegnelsen fællesskabsøkonomi.

Hvor den etablerede økonomi er optaget af at opstille en model, der bygger på bytteværdierne, er Dalys model for en ligevægtsøkonomi en model for realøkonomien, et begreb om den fysiske verden.

I den etablerede vækstøkonomi har man nogle bestemte baggrundsantagelser (metaforer) om naturen og mennesket: Naturen bliver kun betragtet som råmateriale og produktionsfaktor og ikke

som noget med en værdi i sig selv, som en levende organisme med sine egne balancer, kredsløb og formål.

Samtidig har man et menneskebillede, der siger, at mennesket også kun bliver opfattet som en produktionsfaktor og forbruger, der er endimensionalt ledet af materiel nytte med uendelige materielle behov.

Disse to baggrundsantagelser betyder, at naturopfattelsen giver mulighed for en uendelig økonomisk vækst, og menneskeopfattelsen indebærer, at økonomisk vækst er ønskelig.

Heroverfor stiller Daly som sagt nogle alternative baggrundsantagelser: 1. At der bl.a. på grund af entropiloven ikke alene findes en relativ knaphed, men også absolut knaphed på naturressourcer, det ikke lader sig gøre at overvinde teknologisk. 2. At mennesket har begrænsede absolutte behov og ubegrænsede relative behov og bliver set som et kollektivt levende, modsætningsfyldt, multidimensionalt væsen, der er forbundet med naturen.

Disse to grundantagelser betyder, at der findes fysiske grænser for vækst, hvilket peger på nødvendigheden af at finde former for fysiske grænser for ligevægt eller balance i forhold til naturen. Og i menneskeopfattelsen ligger en antagelse om nogle moralske grænser for vækst. Hvilket også peger i retning af ønskeligheden af at finde en balance eller ligevægt.

»Homo Economicus« eller »Mennesket i fællesskabet«

I stedet for det traditionelle økonomiske menneskebillede »homo economicus« stiller Daly en anden model eller billede op »mennesket-i-fællesskabet« (»person in community«). Daly mener, at »mennesker fundamentalt er sociale« (ibid:187).

Faren ved modeller og specielt »homo economicus« er, at »det billede er en radikal abstraktion fra den sociale virkelighed«. Det er ikke hele virkeligheden. »Det begynder uundgåeligt at fungere som en norm, som virkeligheden derpå tilpasses med strategier, man har afledt af modellen« (ibid:185). Sådan bruger økonomer deres modelværktøj. Det er ikke blot et redskab til at få indsigt om virkeligheden. De forsøger også ved brugen af modellerne at være medproducenter af en

virkelighed efter deres modellens præmisser. De forsøger at omdanne menneskene til »homo economicus'er«.

Dette konstruktivistiske syn på den økonomiske teori er centralt i Dalys analyse: »den individualistiske model i den økonomiske teori fører til, at man anbefaler strategier, der svækker de eksisterende sociale relationer.« (Ibid:186). »Den økonomi, der baserer sig på homo economicus som et individ, der drives frem af egeninteresse, anbefaler en politik, der uundgåeligt river eksisterende sociale relationer i stykker.« (Ibid:187).

Daly er fuldt ud klar over, at modellen eller metaforen »mennesket-i-fællesskabet« også er en abstraktion. Den dækker heller ikke hele virkeligheden. Den har negligeret »det politiske menneske«, »viljen til magt« (ibid:207), og ligeledes »viljen til at yde ofre« (ibid:210) samt den stærke menneskelige tendens til »at opdele verden i os og dem« (ibid:213), hvor »følelser for et fællesskab bliver fjendskab imod et andet«. »Viljen til magt, offerviljen og andre egenskaber ved menneskene som der abstraheres fra i modellen om mennesket-i-fællesskabet er af meget stor betydning« (ibid:213).

Samfund og fællesskab

Fællesskab og samfund hører normalt sammen. Daly kalder »fællesskabet ... en af samfundets former« (ibid:195). Men et samfund kan være så upersonligt, at det mangler fællesskab. Et samfund kan kaldes et fællesskab hvis:

- »1. Dets medlemmer i udstrakt grad deltager i de beslutninger, som styrer dets liv.
2. Samfundet som helhed tager ansvaret for medlemmerne, og
3. Dette ansvar også omfatter respekt for disse medlemmers forskellige identiteter.« (Ibid:196)

Efter den definition kan man tænke sig et totalitært samfund, men ikke et totalitært fællesskab. Fællesskab bliver her defineret som et »gradsspørgsmål«, hvor det gode fællesskab er defineret som noget, der på én gang sikrer deltagelse, kollektiv ansvarlighed og individuel autonomi.

Med en sådan forståelse af fællesskab er målet naturligt, at samfundene »bliver mere fællesskabsprægede.« Og »fællesskabets økonomi er en økonomi, der fremmer denne udvikling« (ibid:196.)

Daly mener, at der må være en tæt sammenhæng mellem økonomi og politik. »Et politisk fællesskab« kan ikke trives, hvis det ikke kan udøve en betydelig kontrol over sit økonomiske liv. Derfor mener han, at en politisk decentralisering må sammenbindes med en økonomisk. Han taler om, at »vores nuværende juridiske system bør decentraliseres, når det gælder økonomiske spørgsmål, men det bør opretholde sin nuværende grad af centralisering, når det drejer sig om borger- og menneskerettigheder.« (Ibid:199). Her forsøger han at forene et liberalt og et kommunitaristisk synspunkt. Han går ind for en udstrakt selvbestemmelse til lokalsamfund på de fleste områder. Spørgsmål om de fundamentale rettigheder bør dog være staternes sag, herunder også spørgsmål om en garanteret mindsteindtægt.

Et paradigmeskifts altomfattende effekter

På paradigmeplanet repræsenterer Dalys økologiske økonomi et paradigmeskift i forhold til den neo-klassiske økonomi. Daly påpeger, at paradigmeskift viser sig ved ændringer af sprog og metaforer på det præanalytiske plan. Det vil sige ændringer i de grundlæggende billeder af mennesket, samfundet og naturen.

Daly argumenterer for, at økonomi er mere end markedsøkonomi. Han opstiller et nyt, spændingsfyldt og flerdimensionalt økonomibegreb udspændt i en række dualismer. Økonomi har både noget at gøre med: 1. Marked – og moral 2. Marked – og fællesskab og 3. Krematistik – og Økonomia.

Fejlen ved den moderne markedsøkonomi er, at den ikke vil vedkende sig nogle forudsætninger, grundlag og grænser i forhold til samfund og natur, og at der mangler et politisk fællesskab til at sætte disse grænser. Markedet er blevet et mål i sig selv og ikke et afgrænset middel og område i samfundet.

Markedsmekanismen i sig selv er et udmærket instrument. Men en markedsøkonomi må for at fungere indlejres i en fællesskabsøkonomi, en moralsk økonomi, en ligevægtsøkonomi eller en bæredygtig udviklingsøkonomi, der for Daly alle er synonyme begreber for en ny type økonomi, der blot fremhæver forskellige aspekter af denne nye økonomi. Daly foreslår ikke en ophævelse af dualismene og spændingerne, men en anden værdisætning, således at moral, fællesskab og økologisk bæredygtighed opprioriteres i forhold til markedet.

Metodisk betyder det et paradigmeskift, at man anerkender eller ser et nyt problem, der vender op og ned på ens problemforståelse (skaber en anden rangorden), hvilket viser sig i, at man vender om på sine variable i den teoretiske model.

Accepten af begrebet »bæreevne« betyder en perspektivforskydning fra kramatistik til økonomia (Daly 1991:167). Det er at fremhæve et nyt problem, som ikke optræder som problem i den neoklassiske teori. Metodisk betyder det, at man vender helt om på faktorerne i den økonomiske model. I den neoklassiske standardteori går man ud fra nogle ikke-fysiske kvalitative betingelser (teknologi, præferencer og indkomstfordeling) som givne og ser så på, hvorledes de fysiske variable kan tilpasses en ligevægt som de ikke-fysiske parametre angiver.

I den bæredygtige udviklings økonomi er det omvendt. Her spørger man om, hvorledes de ikke-fysiske variable (teknologi, præferencer, fordeling og livsstil) kan bringes i en holdbar og retfærdig ligevægt med det komplekse biofysiske system. De fysiske kvantitative størrelser er det givne, og de ikke-fysiske, kvalitative livsmønstre er variable.

Desuden er et paradigmeskift karakteriseret ved et skift af baggrundsantagelser, opfattelser af mennesker og natur. Her argumenterer Daly for, at der i naturen findes fysiske grænser for vækst, og at der i mennesket findes »moralske grænser« for vækst.

Metodisk illustrerer Dalys analyser, hvad der kendetegner en kreativ paradigmeskaber. Evnen til at bruge, udvikle og kombinere »gamle« metaforer fra et fags teorihistorie og sætte dem ind i en ny kontekst, at skabe nye metaforer.

Dalys ligevægtsøkonomibegreb er således skabt af elementer fra Aristoteles' økonomibegreb, John Stuart Mills forestilling om »stationary state«, elementer fra Karl Marx og Karl Polanyi (varegørelsesprocessen), Thomas Malthus (befolkningsteorien), samt en kombination af nyere teoretiske nydannelser hos økonomerne Irving Fisher (indkomstbegrebet), Kenneth Boulding (nationalregnskab og stock-flow-model) samt Nicholas Georgescu-Roegen (termodynamikkens betydning).

Daly knytter på en gang an til den gamle opfattelse af økonomi som en moralsk videnskab og nye teoretiske indsigter hos en række moderne økonomer omkring opfattelsen af økonomiens forhold til vækst og natur (Kenneth Boulding (1910-93) og Nicholas Georgescu-Roegen (1906-94)).

Troen og de grundlæggende værdiers betydning for paradigmeskiftet

Det særlige ved Dalys analyse er, at han behandler forholdet mellem videnskab og religion. For ham er det nødvendige paradigmeskift i økonomien intimt forbundet med ændring i synet på nogle grundlæggende værdier. Kuhn påpegede som nævnt også troens betydning for paradigmeskift, omend ikke i en speciel religiøs forstand.

For Daly at se må forholdet mellem videnskab og religion nytænkes. Den videnskabelige verden er præget af det, han kalder »en materialistisk kosmologi«, der betragter livet i kosmos som en absurd tilfældighed. Formål og bevidsthed om værdi er kommet ind i menneskenes verden uden sammenhæng med resten af verden.

Heroverfor knytter Daly og Cobb Jr. an til Whiteheads procesfilosofi. De mener, der er behov for en biosfærisk vision. De forsøger at opstille en form for biosfærisk perspektiv, som på den ene side distancerer sig fra en økosofisk opfattelse, og på den anden side fra en rent antropocentrisk opfattelse dvs. en opfattelse, som kun ser mennesket i centrum. De erklærer sig som teistiske (Gudscentreret) kristne og forsøger derved at forene teocentrismen med et biosfærisk perspektiv. Her går den væsentlige skillelinie ikke mellem menneskene og de andre dyr, men mellem Gud og skabningen.

For Daly betyder det, at der er behov for at formulere det han kalder en »mere sammenhængende kosmologi«. Hvis det ikke lykkes, mener han ikke, det vil være muligt at foretage den omvæltning, vi har brug for.

Daly antager, at mennesket grundlæggende følelsesmæssigt er forbundet med naturen, og derfor kan mobiliseres til at forsvare den. Hans enkle spørgsmål i forhold til, om det vil lykkes at forhindre store økologiske katastrofer er: Kan man forestille sig, at vi som mennesker vil kæmpe for noget, vi ikke er forbundet med, og som vi ikke elsker. Nej. Vi vil ikke kæmpe for noget, vi ikke elsker.

Litteratur

Daly, H.E. (1968) On Economics as a Life Science. *Journal of Political Economy*. vol. 76: 392- 406.

Daly, H.E. (ed.) (1973) *Steady-State Economy*. San Francisco: W.E. Freeman and Company.

Daly, H.E. (1977) *Steady-State Economics. The Economics of Biophysical Equilibrium and Moral Growth*. San Francisco: W.H.Freeman and Company.

Daly, H.E. & J.B. Cobb, Jr. (1990) *For The Common Good. Redirecting the Economy toward Community, the Environment and a Sustainable Future*. London: Green print.

Daly, H.E. & J. B. Cobb, Jr. (1991) *Det fælles bedste. En økologisk økonomi for fællesskab og fremtid*. Gylling: Hovedland.

Daly, H. E. (1992) Allocation, distribution, and scale: towards an economics that is efficient, just and sustainable. IN *Ecological Economics*, 6: 185-193.

Stiegler, G. (1946) The Economics of Minimum Wage Legislation, *American Economic Review* 36.